

ТМ	Г. XXIII	Бр. 1-2	Стр. 81 - 94	Ниш	јануар - јун	1999.
----	----------	---------	--------------	-----	--------------	-------

UDK 316.48+316.2/.286:316.347(497.1)

Прегледни рад

Примљено: 08.06.1998.

Мирко Благојевић

Виша техничка школа, Пожаревац

Драгољуб Б. Ђорђевић

Машински факултет, Ниш

РЕЛИГИОЗНОСТ СТАНОВНИШТВА ЈУГОСЛАВИЈЕ (Делимичан преглед искуствених истраживања)

Режи ме

Polazi se od konstatacije da ne postoji sinteti-ko-sistematska teorija društvenih sukoba. I pak, u cilju njihovog svestranijeg razmatranja, izvodimo da se su-ela posebna konfliktno-ka shvatawa predstavnikarazličitih socioloških orijentacija, u krajnjem rezultatu, ilustrativno prikazu komplementarnim odjavama o ovom vanom društvenom fenomenu. Pri tome, korišćenjem onoga što nije jednostrano i prevaziđeno u postojećim teorijama, kao i aktualizacijom njihovih racionalnih jezgara, moguće je dati geneti-ko, konkretno-istorijsko, strukturalno, funkcionalisti-ko, svestrano i suštinski objašnjavajuće društvenih sukoba i, na osnovu toga, predviđati tendencije daljeg toka njihovog razvoja.

Ključne reči: društveni sukobi, sociološke teorije, budimpeštanska škola, kritička teorija društva, marksistička teorija, funkcionalistička teorija.

Uvod

Gotovo se svi istraživači, pripadnici različitih naučnih disciplina, slažu u uvodnim delovima da religioznost predstavqa i zuzetno složen i dinamičan sociopsihološki pojavu, premda malo njih zastupa jedinstvenu definiciju pojmova "religija" i "religioznost". Razlog mnogobrojnih određenih religioznosti ne treba tražiti samo u njihovoj složenosti –

po tome i m se pri bli`ava jedi no fenomen kul ture, ve} i u posebni m ugl ovi ma gl edawa pojedini h nauka i di sci pl i na, te teorijski h paradigmi , -esto o{ tro suprostavqeni h. Jasno je onda da i sociol o{ ki pristup rel i gijskom kompleksu, i rel i gi oznosti pogotovo, ni je jedi nstven, pa se razl i ke uo-avaju ve} i na razni gl obalni h teori ja: marksi sti -ke, funkci onal i sti -ke, struktural i sti -ke, fenomenol o{ ke. Pomenuta neslagawa proi zvode brojne posl edi ce, sve do probl ema operaci onal i zaci je pojma rel i gi oznosti u empi rijski m i stra` i vawi ma. Osi m rel i gi oznosti , koja se naj-e{ }e operaci onal i zuje u strani m i doma}i m i skustveni m prou-avawi ma, odoma}i li su se i neki srodni , mada ne i si noni mni pojmovi : rel i gijsko pri padawe, vezanost qudi za rel i gi ju i crkvu, crkvenost .

Rel i gi oznost svakako treba razl i kovati od rel i gi je kao { i reg pojma (Panti}, 1988:12). Ona je i ndi vi dual ni stav sa saz najnom, emoti vnom i akcijskom potkom - subjektivi do` i vqaj koji u krajwem i spoqavawu mo` e bi ti i mi sti -an - i zato te{ -ko podl o` na empi rijskoj prover i . Rel i gi oznost, nadaqe, i de u red oni h pojava u -ovekovom ` i votu koje zahvataju najdubqe i naji nti mni je sl ojeve wegove du{ e i uma, naro-i to kada je na del u "i zborna", "dobra" pobo` nost, a ne formal na povezanost za rel i gi ju i crkvu (ova se vezanost mnogo l ak{ e sociol o{ ki detektuje). Bi l o kako bi l o, mno` i na sociol oga rel i gi je se sl a` e kako su kogni t i vna, emoci onal na i akcijsko-moti vacijska najva` ni je komponente rel i gi oznosti (u l i teraturi se navode i druge: moral ne, ` i votno-f i l ozofske, obredne...). Onda i h u i skustveni m i zu-avawi ma i l i sve skupa operaci onal i zuju i l i samo one za koje se pretpostavqa da su, u trenutku i stra` i vawa, teorijski i dru{ tveno zani mqi ve i va` ne.

Spomiwu}i jo{ i si ntagmu "vezanost qudi za rel i gi ju i crkvu", koja se u nas popri l i -no rabi l a, ` el i mo da poka` emo kako se jedni m pregl edom i skustveni h i stra` i vawa rel i gi je, u desetl e}i ma { to su i za nas, mora donekl e probl emati zovati i z wi h i zveden zakqu-ak ve} i na ni vou osnovni h pojmovi i preduzeti h operaci onal i zaci ja. To i sto va` i i za dobi jene rezul tate i wi hovu komparaci ju. Pri tome, dakako, ovo ni su jedi ne te{ ko}e kada se uporel uju rezul tati razl i -i ti h i stra` i vawa. Ni z te{ ko}a proi sti -e i z kori { }ewa najraznovrsni ji h i ndi katora rel i gi oznosti , uzoraka i ci qni h grupa, a da ne i sti -emo razl i ke u vremenu i zu-avawa sa svi m speci fi -nosti ma dru{ tveno-i storijski h okol nosti i kul turni h obrazaca u koji ma su obi taval e rel i gi ja i crkva.

Vezanost qudi za rel i gi ju i crkvu se po def i nici ji operaci onal i zuje mno{ tvom i ndi katora, koji se, opet, naj-e{ -

Je delena i ndi katore religiozne svesti i religioznog ponašanja i udruženjima – mada su i druge podeljene moguće: npr. i ndi katore tradiciionalnog i aktuelnog odnosa prema religiji i crkvi, i i ndi katore dogmatskog verovanja. Brojnost i ndi katora u empirijskom i zu-avawu religioznosti i vezanosti za religiju i crkvu daje precizniju i uravnoteženu sliku religijske situacije na određenom području i tvori takvu i skustvenu bazu podataka na osnovu koje su zaključci o religioznosti stanovništva daleko pouzdaniji od i straženjima u koji ma se koristi jedan ili dva parametra (najčešće samoocena religioznosti i verovanja u boga). Samoocena religioznosti i verovanja u boga prvenstveno se operaciionalizuju u javno-mnjevskim i straženjima omni-busnog karaktera. Prednost takvih i straženjima je u l ongi tudi nal nom pražewu posmatrani h pojava, upotrebi i stovrsnih tehnika i uzoraka.

Ovde ni je mesto za daču raspravu o probl emi ma određenja religije i religioznosti i značaja pojedini h i ndi katora za merewe religioznosti, ni ti di skusi ju sporewa oko procesa sekularizacije u savremenoj epohi. To su odsudna pi tawa koja se, o-evi dno, moraju najpre raspraviti da bi se moglo preći na analizu stvarnog stava religioznosti čudi u nekom konkretnom prostoru. Upućuju i na konsultovawe zaista bogate literature i na srpsko-hrvatskom jeziku, upravi žemo pažu na religioznost stanovništva u dva razdoblja jugoslovenskog društva. Prvo razdoblje je vremenski omeđeno od završetka Drugog svetskog rata, od sredine ~etrdesetih godina, do kraja osme decenije veka na i zmake. Na socio-političkom planu to jeste period tzv. Druge Jugoslavije koji se, globalno gledano, može tretirati kao zasebna povesna celina i u pogledu egzistencije crkve, religije i religioznosti, premda je u odnosu društva i religije (crkve) bilo varijabilno. Kraj tog razdoblja, na startu 90-ih, i stovremeno je i krah jugoslovenske Federacije i po-etak nemilosrdnog – maweviše i verskog – rata na veštem delu weneritortori je. Tada nastupa za crkvu, religiju i religioznost građana drugo razdoblje, skopano sa razlawnem nacionalnih društava i mukotrpnim i nepravol i nijskim prelazi ma iz socijalističke na kapitalističku pri vreau, sa totalitarnim u parlamentarnu demokraciju i od tradiciionalnog prema modernom društvu u civilizacijskom pogledu.

Religioznost stanovništva do raspada Jugoslavije (SFRJ)

Posebno ne anal iziraju i rezultate brojnih socioloških, socijalno-psiholoških i javno-mnjevskih i straženjima re-

Ilgioznosti u negda{woj domovini koja su se odnosila i na ukupno gra|anstvo i na pojedina podru-ja (republike, pokrajine, regioni sa stanovni{tvom me{ovito i li homogenog konfesionalnog sastava), poku{a}emo da damo sinteti~ku sliku stawa i kretawa religioznosti u socijalisti~koj Jugoslaviji. Na{ je zadatak umnogome olak{an pregljednima Radovima Dragomira Pantija (1988; 1993).

1. Proces ateizacije, odmah zapo~eti za Drugog svetskog rata, u su{tini je igrao zna~ajnu politiko-sistemsku ulogu: legiti misao je novi socijalni poredak u kulturnoj sferi sa ciljem depolitizacije i denacionalizacije tradicionalnih religijsko-konfesionalnih razmrica, pri sutnih u Krajevima SHS i Krajevima Jugoslavije (Ker{evan, 1984). Taj proces u po~etku nije bio radikalna tvrdokornost i ukorenjenost tradicionalnih crkava u nacionalnibu`noslovenskih naroda kao i masovne religioznosti stanovni{tva pre Drugog svetskog rata. Tek se od sredine pete decenije proces ateizacije uvr{tjuje i, sa odre|enim oscilacijama, ostaje dominantan u narednih dvadesetak godina (\or|evi}, 1997).

2. Sam proces ateizacije nije proi zveo podjednake u~inke na prostoru biv{e Jugoslavije, niti u pripadnicama pri sutnih religija i konfesija. Pravoslavje u takvim pri likama bilo najmawe otporno na razaraju}e delovawe svetovnih i nsticija i odre|enih vi dova socijalisti~ke modernizacije, prvenstveno industrijalizacije i urbanezije zemqe. Razlozi takvog "pri jema" ateizma na tradicionalno pravoslavno-homogenim podru-ji ma (Srbija, Crna Gora, Makedonija) veoma su slo`eni i ne mogu se ovde detaqnije obrazlagati (\or|evi} and \urovi}, 1993). Waqa samo zabe`iti da, i ako su poput pravoslavja i druge religije i konfesije na tlu Jugoslavije bile pod uticajem otvorenog `igosawa od strane zvani~ne ateisti~ke kulture, ateizirawe stanovni{tva nije bilo toliko masovno. Tu, pre svega, imamo u vidu ~istoriokatolike krajeve u Hrvatskoj i Sloveniji.

3. Ovakva situacija je, s obzirom na propulzivnost društvenih slojeva u socijalizmu, stvarala tzv. marginalnog tipinog vernika (\or|evi}, 1984). Kao društveno nepo`eqno, a ~esto i prokazano pona{awe, religioznost je opstajavala na selu, kod nepismenog i u društvenom sektoru nezaposlenog, po~opri vrednog stanovni{tva, kod `ena vi{e nego kod mu{karaca, kod gra|ana slabijeg materijalnog stawa i sistemski neanga`ovanih.

4. Proces sekularizacije (ili preciznije, s obzirom na politiko-instrumentalizaciju, proces ateizacije) razorio je

cel ovi tost dogmatskog sadr`aja religijski h verovawa i doveo do erozi je religijskog pona{awa i udru`ivawa. Ugl avnom se na selu zadr`ao tradici onalni odnos qudi prema religiji i crkvi , dok je u gradu, naro-i to u vel i ki m urbani m grotli ma, bio doveden u pi tawe (pri mera radi , kr{tavawe, crkveno ven-awe, sahrana uz opel o, sl avqewe verski h prazni ka).

5. Sredi nom sedamdeseti h i po-etkom osamdeseti h godi na na katol i -ki m konfesi onalni m prostori ma, a skoro deceni ju docni je i na pravosl avni m, nazi re se tendenci ja zaustavqawa procesa atei zaci je. Desekulari zaci ja uzi ma maha. I stra`iva-i tog svetskog f enomena su takvo reverzibil no kretawe dovodi -li i u vezu sa produbqi vawem dru{tvene kri ze u osmom desetle}u i te{kim materijalni m pol o`ajem -i tavi h soci jalni h sl ojeva, grupa i pojedina. Struktural na kri za, produ`iv{ise do kraja osamdeseti h, rezultira kompl etnom propa{ }u soci jalisti -ke Jugosl avi je, ratom i konst itui sawem naci onalni h dr`ava. U novonastal i m pri likama religije, konfesi je i crkve svih naci onalni h zajednica postaju dru{tveno zna-ajne. Etno-rel igijska legiti maci ja novostvoreni h dr`ava i oni h koje su to tek trebale postati u ratnom vi horu, u Hrvatskoj i Bosni prvenstveno, uti ca}e na tragi -an na-i n povratku qudi svoji m tradici jama, veri i naci ji , naci onalni m vel i -i nama i dr`avotvorni m i dejama. Da li se uisti nu radi o povratku qudi reli gi ji i crkvi , u kom obi mu i i ntenzi tetu, i kakve su tendenci je eventual ne obnove, upi tnosti su na koje treba odgovoriti na sl ede}i m strani cama. Zanim a nas jedi no religijsko-konfesi onalni prostor sada{we Jugosl avi je.

Rel igi oznost u SR Jugosl avi ji

Prvo su i spi ti vawa javnog mnewa u peri odu posl e devedesete godi ne, sprovo|ena konti nui rano u vremenski m seri jama i sa i stovetnom metodol ogi jom i kvotni m uzorci ma, pokazala da i ako porast religi oznosti punol etnog stanovni {tva Srbije, bez Kosmeta, od 1990. do 1993. ni je vel i ki -jer i znosi samo 7% (od 35% do 42%) uz male vari jaci je -i pak takvo stawe vi dqi vo odst upa spram religijske si tuaci je u vremenskoj etapi od 1975. do 1980. godi ne. Tada se religi oznost kretala oko 25% (Panti}, 1993:192; autor je podatak i zveo procenom na osnovu rezultata desetak parci jalni h i stra`ivawa). [to se konfesi onal nog i zja{wawawa ti -e, trend pove}anog prihvatawa konfesi onal -nog porekla i i denti f i kovawa u veroi spovedni m termi ni ma do kraja osamdeseti h nastavqen je i u devetoj deceni ji . Treba kazati da ovaj vi d povezi vawa qudi sa religijom i crkvom ni je

bi o doveden u pi tawe ni u doba masovne ateizacije. Popis stanovništva negdašwe Jugoslavije iz proljeća 1991. godine donosi podatke o izuzetnoj prokrivenosti konfesionalne identifikacije u Srbiji i Crnoj Gori – redovno preko 90% građana. Jedino je u Beogradu (88,6%) i Vojvodini (85,3%) postotak nešto niži. (Pomenuta javnomnenska istrživačka takođe donose podatke o konfesionalnoj identifikaciji koji bitno ne odstupaju od rezultata popisa.) U pogledu religioznosti stanovništva, u Srbiji ima izvesnih razlika prema nacionalnom sastavu, polu, mestu i regionu stanovništva, obrazovanju, generacijskoj i partijskoj pripadnosti. Istaknimo samo da su nacionalne razlike u religioznosti srpske populacije izražene: religioznost Mađara je 68%, muslimana 56%, Srba 42% (prosek za ceo uzorak) i Crnogoraca i Jugoslavena 25% – što su rezultati istržive javnog mnjenja iz novembra 1993.

Međutim, iste je te godine objavčeno još nekoliko socioloških izučavanja religioznosti i vezanosti ljudi za religiju i crkvu na tzv. pravoslavno-homogenim religijskim prostorima – iji rezultati poprilično odudaraju od navedenih. Najpre treba skrenuti pažnju na to da se oni ne odnose na istavu populaciju Srbije, nego na konfesionalno monolitna pravoslavna područja, a zatim da se radi o proučavanjima zasnovanim na skromnijim uzorcima, ponekad čak i nereprezentativnim spram definisane ciljne grupe, ali sa upotrebom većeg broja indikatora religioznosti i vezanosti ljudi za religiju i crkvu.

Istrživačke religijske vrednosti pravoslavnog stanovništva u svakodnevnom životu stanovništva naše crkvene opštine (Vojinovi}, 1993), predmetno je određeno kao ispitivanje promena stepena religioznosti građana i prihvatane religijske vrednosti pravoslavnog preko praktičnog religijskog rituala. Proučavanje je obavčeno operativnim izučavanjem većeg broja indikatora, kao što su: samoocena religioznosti, verovanje u boga, molitva, posećivanje liturgije, pričešćivanje, post, kršćanstvo i dr. Za repertorijum svoga izučavanja autor je uzeo našepionirsku istrživu pravoslavno-homogene populacije u ondašwem niškom regionu iz 1982. godine (Vorić}, 1984). Uz veliku opreznost u komparaciji rezultata ispitivanja zbog uzorka koji je 1993. godine brojao samo 120 ispitanika, a koji je i u konstrukciji malkav, dajemo podatke koji, prema autoru, svedoče o trendu težacije sredinom devedesetih u odnosu na masovnu ateizaciju i proces sekularizacije u osamdesetim godinama. Suzana Vojinovi} je tako pronašla 50% religioznih, 23,4% neopredčeh i 26,6% nereligioznih ispitanika,

{ to pru` a sasvi m drugu sli ku religioznosti gra|ana Ni { a i okol i ne do koje je pre petnaestak godi na do{ ao Dragoqub B. \or|evi }. Tako|e su i odre|ena verska pona{ awa do` i vel a renesansu: redovno pose}i vawe crkve se pro{ i rilo sa 0,16% na 25,8% i spi tani ka, mol i tva sa 5,56% na 22,8%, poseta l i turgi ji sa 0,16% na 17,5%, i tako redom. Sve je to, dr` i i stra` i va~, potvrdilo pol aznu hipotezu o o` i vqavawu religioznosti u Ni { u. Pretpostavke revitalizacije religijsko-crkvenog kompleksa nalaze se u del ovawu seta ~i ni laca, me|u koji ma jesu dominantni dru{ tvena kri za i potreba pri svajawa novih kulturnih obrazaca i de|a. Istine radi, nu` no je potcrtati kako je u peri odu i stra` i vawa na del u bil a i pol i ti -ka i nstrumentalizacija crkve i religije, sprovodila se nacionalna, politika i dru{ tvena homogenizacija, te lojalnost i konformizam i skazivali pona{ awem na religijsko-crkveni na~i n.

Blagojevi }evo (1995) prou~avawe vezanosti qudi za religiju i crkvu u brani ~evskom pravoslavno-homogenom okrugu sprovedeno je u leto 1993. godine uz pomo} dvadesetak i ndikatora, uslovno izdeqenih na parametre tradici onal nog, aktuelnog i dogmatskog odnosa prema religiji i crkvi. S obzirom na bitne odlike osnovnog skupa – radi se o stanovni { tvu koje ` i vi na selu (oko 67%) – rezultati ne bi trebalo da iznena|uju zbog visokog procenta religiozno (71,3%) i konfesionalno (96,5%) opredeqenih i spi tani ka. Vrednost je wegovog izjavawa u nameri da stvori nekoliko sinteti ~kih pokazateqa, operacionalni zovani u i ndeksi ma tradici onal nog, aktuelnog i dogmatskog odnosa prema religiji i crkvi, koji nisu merili samo rasprostrawenost i stra` ivanih pojava nego i wihovintenzitet. Tako je i stra` i vawe nedvosmi sleno pokazalo izuzetnu pro{ i renost tradici onalnih obreda (potpuna tradici onalna povezanost sa religijom i crkvom bila je 68,7%, a delimi ~na 30,8%), ali i pri li ~anintenzitet veze (69,1% i spi tani ka jeste u najve}em stepenu tradici onalno povezano sa religijom i crkvom). I ndeks aktuelne vezanosti qudi za religiju i crkvu daje sasvim druk~i je rezultate, odnosno sli ku. Samo je 0,2% gra|ana iz uzorka potpuno aktuelno povezano sa religijom i crkvom, a ostali, delimi ~no vezani, to jesu u najslabijem intenzitetu (72,6%). Aktuelna veza sa religijom i crkvom jeste, dakle, vrlo labava, religiozno pona{ awe nekontinuirano, a u religiozno samoproklamovanih i spi tani ka i nekonzistentno. Prema tome, religija u netradicionalnom vidu igra u` i votu qudi daleko slabiju ulogu nego kao tradicionalni kulturni obrazac. Naravno da postoji vrlo tanak sloj i spi tani ka (stanovni { tva) koji su u celosti ili relativno

-vrsto aktuelno povezani sa religijom i crkvom. Ti istospolnici i ve svoje i vote u najte{voj vezi sa religijski propisanim pravljenim i za njih se jedino mo`e tvrditi da su dobri, pobonivernici. Ogromna ve}ina ostalih jeste aktuelno povezana sa religijom i crkvom na nain: ne mo`e se kazati da nemaju nikvih spona, i to spreava daqu eroziju nekih kcu-nih obreda hri{ }anstva u { }roji populaciji, ali smo dalje od enormne obnove crkvenog, tipinog ponaa u skladu sa iskazanom konvencionalnom religiozno{ }u. Religijska verovawa se smetaju, prema rasprostranosti i intenzitetu, izmeju tradicionalnog i aktuelnog odnosa prema religiji crkvi. Tako se izanalizirano i istra`ivawa izvukao zakqu-ak: "Na polovini se devete decenije pre mo`e govoriti o izvesnim znacima pribli`avawa religiji i crkvi, mnogo mawe o povratku, a najmawe o masovnom povratku."

Jedno od retkih sociolo{kih istipivawa religioznosti u Crnoj Gori sprovedeno je u prole}e 1993. godine (Vuki}evi}, 1993) na uzorku od 570 respondenata, meju enicim i roditeljima nekih osnovnih {kola (Podgorica, Nik{ }), dve srednje {kole (Nik{ }, Budva) i studentima prve godine na Filozofskom fakultetu u Nik{ }u. Osnovna hipoteza i istra`ivawa - o`i vqavawe pravoslavne religioznosti u Crnoj Gori po-etkom 90-ih - i ako verifikovana, gubi na uverljivosti zbog mawkavosti uzorka koji nije reprezentativan za ukupnu populaciju. Ranija su istra`ivawa religioznosti u toj Republici redovno pokazivala izuzetno napredovawe procesa ateizacije, masovno odvajawe od crkve i zapostavqawe religijskih obreda. An|elka Vuki}evi} pretpostavqeno o`i vqavawe religioznosti tokom devetog desetle}a tuma-i dugotrajnom dru{tvenom kriom, uru{avawem politiko-sistemsocijalizma, slobodnim i spoqavawem idejija-avem nacionalnog korpusa. Stoga je zabe`eno i la 69,8% vernika i 27,6% nereligioznih, i zakqu-ila kako je obnova religioznosti i religioznog ponaa evidentna i aktuelna - i weni ca, prisutna i u okviru Srpske pravoslavne crkve (zavr{etak ranije zapo-eti h i gradvanovih hramova, aktivnost povodom uvo|ewa veronauke...).

Tim struwaka sa beogradskog Instituta za filozofiju i dru{tvenu teoriju (Golubovi} i dr., 1995) izveo je u oktobru 1993. godine slo`eno anketno istra`ivawe pod naslovom "Dru{tveni karakter i dru{tvene promene u svetlu nacionalnih sukoba" (uzorak: 1555 punoletnih lica Srbi je bez Kosova i Metohije). Obimnapitnik je obuhvatio i nekih politawia i zreligijско-crkvenog kompleksa zarad formirawa skal e t radi-

cionalisti -ke orijentacije i ispitivava stavova građana o po`etnom odnosu društva prema crkvi i religiji. Današwa retradiciionalizacija, s obzirom na vremenske situacije faktore koji uti~u na weno manifestovawe, ne de{ava se zalagawem protiv promena, kako je uobi~ajeno, nego suprotno: radi se o tzv. nostalgijinom sindromu, tj. o povratku na one vrednosti -iji je kontinuitet bio prekinut pre pedeset godina, u vreme instalirawa komunizma. Upravo se skup takvih vrednosti delom odnosi na religiju, kult predaka i vra}awe i poštovawe starih obi~aja koji su pro`eti i verskim obele}ima. Tako je najviše u korelaciji stavki sa celom skalom tradiciionalizma pokazala tvrdwa "Obnavqawe i odr`avawe religije svojih predaka sveta je du`nost svakog ~oveka" (0,86), tj. 63% ispitanika se slo`ilo sa ovim iskazom. Sli~no faktorsko zasjeewe od 0,76 pokazuje i tvrdwa "Ovek treba da ne guje verske obi~aje svojih dedova, ~ak i ako sam nije religiozan", te tvrdwa "Pored građanskog, supru`nici treba da sklope i crkveni brak" (0,79). [to se pak ti~e mišqewa o tome kakav bi stav trebao društvo da zauzme prema crkvi i religiji, ve}ina respondenata (68%) se opredelila za odgovor da je religija priwatna stvar pojedince i društvo u potpunawa ne treba da se meša. Tako se premo}na ve}ina ispitanika (64,7%) opredelila za veronauku kao fakultativni predmet, dok se ostali u podjednakom iznosu (po 17,8%) slo`u sa druga dva odgovora: treba je uvesti kao obavezan predmet i uopšte je ne treba uvoditi. Autori zakqu~uju da je pozitivan stav prema obaveznoj veronauci najviše povezan sa tradiciionalistikom sve}u (zemqoradnici), dok je zalagawe za wen fakultativni status više uslovceno pri svajawem nekih univerzalnih principa (na-eloslobode pojedince), ~emu su skloniji netradicionalisti, mladi i obrazovani građani.

U dva je godištata (1993, 1994) Zorića Kuburi} (1996) izvršila socijalno-psihološko prou~avawe slike o sebi adolescenata koji potiu iz religioznih adventistih porodica u Jugoslaviji. Ispitivawe je obavceno u ve}im gradovima (Beograd, Niš, Novi Sad, Subotica, Zrenwani n, Kragewo, Negotin, Herceg Novi), u adventistkim bogomoljama, sredwim školama i fakultetima. Ispitano je 447 adolescenata od 13 do 19 godina: wih 223 jesu vernici Hrištanske adventisti~ke crkve (eksperimentalni uzorak), ostali su iz opšte populacije (kontrolni uzorak). Ispitanici su wihovi roditelji, kao i 230 vernika razli~itih uzrasta i kategorija. Usredsredimo se i skqu~ivo na onaj deo istra`iva~kog izveštaja koji se odnosi na religioznost adventista. Ona je ispitivana putem etiri vari-

jabl e: "Stava prema Bogu" kao di menzi ji rel i gi oznosti koja na jednom svom kraju ozna-ava poverewe a na drugom nepoverewe; "Na-i na spasewa" sa ukazi vawem da li verni k mi sl i da do|e do spasewa zasl ugom l susa Hri sta i l i svojom l i -no; "Sti l a ` i vo-ta" koji jasno prof i l i { e versko adventi sti -ko pona{ awe; i "Stava prema crkvi " kao di menzi je pri vr` enosti i l i nepri-vr` enosti crkvi i drugi m verni ci ma.

Rezul tati svedo-e da izme|u ml adi h iz adventi sti -ki h porodi ca i oni h iz op{ te popul aci je postoji stati sti -ki zna-ajna razl i ka (na ni vou 0,01) na vari jabl i stava prema Bogu. Ml adi adventi sti veruju u postojawe Boga i u uti caj koje to verovawe i ma na wi hov l i -ni ` i vot. Oni -esto razgovaraju o Bogu sa drugi m qudi ma, mol e se i -i taju Bi bl i ju. Tako|e, poput wi hovi h rodi teqa, veruju da je usl ov spasewa ` i vot po Bo` ji m pravi l i ma i zapovesti ma. Pri hva}enost ovog stava se kre}e od 78% i spi tani ka (propovedni ka) do 92% kod odrasl i h i ml adi h verni ka. U sti l u se ` i vota ml adi adventi sti znatno razl i kuju od vr{ waka prema ni zu obel e` ja. Negovawe asketskog sti l - uz-dr` avawe od al kohol a, ci garet a, kaf e, droga i predbra-ni h seksual ni h odnosa - i l ustruje konsekvantno versko pona{ awe adventi sta i strogo i h l u-i od verni ka drugi h verski h zajedni-ca, al i i od nerel i gi ozni h qudi . Ml adi adventi sti su svesni posebnosti na-i na ` i vota i -i weni ce da on u preovl adavaju}oj pravosl avnoj sredi ni ne retko nai l azi na nerazumevawe, -u|e-we i podsmeh.

Adventi sti -ki adol escenti svoju pri vr` enost crkvi i s-kazuju i dokazuju -estim prel askom wenog praga. Deca propo-vedni ka u 90% sl u-ajeva makar jednom nedecqno odl aze u crkvu, a verni -ka to i sto -i ne u 77,7%. I spi tani ci iz kontrol ne grupe takvo versko pona{ awe prakti kuju u zai sta zanemarqi vi h 0,71%. Krajwi je zakqu-ak sadr` an u konst at aci ji kako je rel i gi oznost adventi sti -ke ml ade` i daleko iznad rel i-gi oznosti i rel i gi jskog pona{ awa op{ te popul aci je pravosl avnog konfesi onal nog porekl a i l i ateisti -ki obojene.

Vredi spomenuti i posl edwe omni busno i stra` i vawe re-l i gi oznosti ml adi h, sprovedeno maja meseca 1997. godi ne uz po-mo} Fonda za otvoreno dru{ tvo na teri tori ji -i tave Jugosl a-vi je (\\or|evi } i Todorovi }, 1999).

Zakqu-ak

Kakve zakqu-ke mo` emo i zvesti na osnovu anal i zi rani h rezul tata i stra` i vawe rel i gi oznosti u Jugosl avi ji i kakva je budu}nost rel i gi jsko-crkvenog kompl eksa na na{ i m vi { ever-

skim prostorima? Da li nam navedeni rezultati dozvoljavaju zaključak o povratku čudi religiji i crkvi sada i ovde, tj. o evidentnom procesu desekularizacije koji će biti stabilan u dužem vremenskom periodu?

Prvo, sasvim je otičelo da je krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina došlo do promene religijske situacije i na pravoslavno-homogenim područjima. To se najbolje može očitati preko radikalnog smanjenja broja čudi koji se deklarativno izjavljaju u priloga ateističke orientacije. Ako je u 70-ima i 80-ima, prema nekim javno-mnjeskim istraživanjima, bilo jedva desetak procenata religiozno izjavljanih građana, sredinom 90-ih godina toliko je bilo nereligioznih ispitanika. Ti se godina povećala spremnost čudi na identifikaciju u religioznim terminima, na priznavanje konfesionalne pripadnosti i veru u boga. Stoga, nije sporno da je revitalizacija religije najotičelije usledila u nekim komponentama religiozne svesti.

Drugo, došlo je i do zvesnog uvođenja prokurističke tradicionalnih religijskih obreda, što se ima pripisati započetom procesu povratka čudi korenima i "svetost" prošlosti. Ta obnova religijskog praktičnog ponašanja (krštenje, venčanje, opelovanje, praznici) važi za gradsko stanovništvo, budući da se ono našlo u zadržalo i podnalo najčešće ateizma.

Treće, u upoređenju sa tradicionalnim, aktuelno religijsko ponašanje u toj meri dohvaćeno procesom revitalizacije religije i crkve. I daće su obredna religijska ponašanja aktuelne naravi – npr. posećivanje crkve, liturgije i pričešćivanje, molitva i post – rasprostranena u malim i znosi-ma. To znači da opisanu spremnost građana na izjavljavanje u verničkim terminima ne prati konsistentno religijsko ponašanje.

Četvrto, revitalizacija o kojoj je rečima se dovesti u vezu sa burnim sociopolitičkim događajima s kraja 80-ih i starta 90-ih godina na prostora bivše domovine. Pri tome se dobar deo obnove religije pripisuje, uz uvažavanje ambijentalnog konteksta duboke društvene krize i kraha globalnog društva, revitalizaciji tradicionalnih simbola lokalnog konfesionalnog mentaliteta, zaboravljene istorijske vere i povratku zapostavljenom nacionalnom biću. Pokreti obnove religioznosti su u suštini bili nacionalistički i identno verski, veliki znani britanski sociolog Dejvid Martin (1994). U tom se kontekstu bujanje nacionalizma videti i na ne kao jedini, ali kao najpresudniji faktor procesa desekularizacije (Blagojević, 1996).

Peto, ako su se neki elementi desekularizacije javili kao plod odbrane nacija i njihovih kultura, onda treba očekivati da ona slabi kada prole opasnost i međusobna ugroženost nacija i konfesija. To opet znači da su procesi (de)sekularizacije reverzibilni i da u načelom služuju zavise od promena u političkoj ravni.

[esto, na osnovu poznatih rezultata istraživanja religioznosti ne može se sasvim precizno predvideti razvoj religijske situacije u nas. Sigurnije se može tvrditi kako je opšte sociopolitičke prilike u postsocijalističkim društvima značajno determinisati sam odnos ljudi prema religiji i crkvi. Svojim društvenim implikacijama religijsko-crkveni kompleks postepeno gubi na kredibilitetu, vrti se tamo gde je poslednjih pet decenija preteno obitavao – u privatnost individualnih grupa vernika (Novković, 1994; 1996), ili je došlo do izrazite obnove religioznosti budući ona i dalje u funkciji legitimizacije, homogenizacije i zatitene nacije i dr. (*).

(*) Tekst je, u svojoj neprekinutoj verziji, saopšten kao uvodni referat na međunarodnom naučnom skupu "Crkva, država i civilno društvo". održanom u Beogradu 1998. godine, u organizaciji Fonda – Demokratski centar.

LITERATURA

1. Blagojević, M. (1994), "Jugoslovenski kontekst: sekularizacija i desekularizacija". U: Novković, D. B. (ur.) Povratak svetog? (str. 209-218), Niš, Gradi na.
2. Blagojević, M. (1995), Pri bližavave pravoslavlju, Niš, Gradi na i Jugoslovensko udruženje za naučnoistraživačve religije (JUNIR).
3. Blagojević, M. (1996), "Religijske promene, desekularizacija i nacionalizam". U: Religija, crkva, nacija, JUNIR godišnjak III, Niš.
4. Novković, D. B. (1984), Beg od crkve, Kvačevac, Nota.
5. Novković, D. B. (ur.) (1994), Povratak svetog? Niš, Gradi na.
6. Novković, D. B. (1996), "Sekularizacija, religija i razvoj Jugoslavije". U: Religija i razvoj, JUNIR godišnjak II, Niš.
7. Novković, D. B. (ur.) (1997), I skupština, Niš, Gradi na i JUNIR.
8. Novković, D. B. i B. Petrović (1993), "Secularization and Orthodoxy: The Case of the Serbians", *Orthodoxes Forum*, 7(2): 215-220.
9. Novković, D. B. i D. Todorović (1999), Mladi – religija – veronauka (izazovi interkulturni i zma), Niš, Društvo novog rada.
10. Golubović, Z. i dr. (1995), Društveni karakter društvene promene u svetlu nacionalnih sukoba, Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju i Filipović.

11. Ker{evan, M. (1984), "Marksi sti -ka soci ol o gi ja rel i gi je - kako i za{ to?", Kul t ura (65-66-67): 11-23.
12. Kuburi }, Z. (1994), Porodi ca i psi hi -ko zdravcqe dece, Beograd, Teol o{ ki i nsti tut za obrazovawe, i nformaci je i stati sti ku.
13. Kuburi }, Z. (1996), Rel i gi ja, porodi ca, ml adi , Beograd, Teol o{ ki i nsti tut za obrazovawe, i nformaci je i stati sti ku.
14. Marti n, D. (1994), "Pi tawe sekul ari zaci je: perspekti ve i retrospekti ve". U: \or |evi } D. B. (ur.), Povrat ak svet og? (str. 123-128), Ni { , Gradi na.
15. Panti }, D. (1988), Kl asi -na i svet ovna rel i gi oznost , Beograd, I nsti tut dru{ tveni h nauka - Centar za pol i ti kol o{ ka i stra` i vawa i javno mnewe.
16. Panti }, D. (1990), "Prostorne, vremenske i soci jal ne koordi nate rel i gi oznosti ml adi h u Jugosl avi ji ". U: Deca kri ze, Beograd, I nsti tut dru{ tveni h nauka - Centar za pol i ti kol o{ ka i stra` i vawa i javno mnewe.
17. Panti }, D. (1993), "Promene rel i gi oznosti gra|ana Srbi je", Soci ol o{ ki pregl ed, 27(1-4): 177-204.
18. Voji novi }, S. (1993), Rel i gi jske vrednosti u kul t uri pravosl avqa u svakodnevnom ` i votu ni { ke crkvene op{ t i ne, Ni { , Fil ozofski fakul tet (di pl omski rad na Studi jskoj grupi za soci ol o gi ju).
19. Vrcan, S. (1971), "Suvremeno pokoqewe ml adi h i rel i gi ja", Kul t ura, (13-14): 94-116.
20. Vrcan, S. (1986), "Oml adi na osamdeseti h godi na, rel i gi ja i crkva". U: Pol o` aj, svest i pona{ awe ml ade generaci je Jugosl avi je, Beograd, I DI S - Centar za i stra` i vawa oml adi ne SSOJ.
21. Vrcan, S. (1988), "Vezaost ml adi h za rel i gi ju". U: Ml adi osamdeseti h, Novi Sad, Centar PK SKV za pol i ti -ke studi je i marksi sti -ko obrazovawe "Stevan Dorowski ".
22. Vuki }evi }, A. (1993), O` i vqavawe rel i gi oznosti u Crnoj Gori , Beograd, Fakul tet pol i ti -ki h nauka (magi starska teza).

Mirko Blagojević, Požarevac
Dragoljub B. Đorđević, Niš

RELIGIOSITY OF THE YUGOSLAV POPULATION
(A partial review of empirical researches)

Summary

A starting point is a statement that there is no synthetic-systematic theory of social conflicts. Still, with a view to consider them in a more versatile manner, it is accomplishable to confront different conflictological views of the representatives of various sociological orientations and, in the final outcome, to demonstrate illustratively the complementary opinions on this significant social phenomenon. Along with this, using the elements of said theories which are not one-sided or outdated, and by actualizing their rational cores, it is possible to generate a genetic, concrete-historical, structural, functionalistic, integral and essential explanation of social conflicts, and, on that basis, to predict the tendencies of their further development.

Key words: social conflicts, sociological theories, Budapest School,
critical theory of society, Marxist theory, functionalistic theory.